

locali (alături de aceștia, în domeniul producerii obiectelor de podoabă, vestimentare și de cult au activat și unii meșteri itineranți, veniți din Bizanț, care lucrau la cerere și răspândeau, atât în mediul autohton, cât și în cel al migratorilor, produsele ce erau la modă în Imperiul Bizantin - p. 34, 105) au continuat să făurească unelte, arme, obiecte vestimentare și de podoabă etc., destinate atât schimburilor comerciale cât și tributului impus de noii veniți (p. 26). Alt tribut plătit de autohtoni unor grupuri de populații migratoare așezate temporar în anumite zone ale țării era sarea, regiunile carpato-dunărene având cele mai bogate zăcămintele din sud-estul european (p. 23, 103).

Capitolul II (p. 43-74) se ocupă de activitățile cotidiene, în speță de meșteșugurile casnice: prelucrarea osului, a lânăii și a fibrelor vegetale, a lutului, prelucrarea lemnului și a pietrei. Dezvoltarea și continuitatea acestor ocupații de-a lungul secolelor au fost determinate și de faptul că materiile prime existau din abundență în aceste regiuni (p. 43) și erau la îndemână. Un exemplu este prelucrarea lutului (locuitorii de la nordul Dunării de Jos au produs o gamă extrem de variată de forme ceramice: oala-borcan, castronul, strachina, cana, fructiera, capacul, tipsia etc.), ca și, în egală măsură, prelucrarea lemnului (s-a putut crea o adevărată "civilizație a lemnului" în zonele bogate în păduri - p. 62, 109), sau a pietrei.

Capitolul III (p. 75-97) prezintă activitatea din domeniul construcțiilor, precizându-se că, în pofida influențelor romane și bizantine, autohtonii au preferat tipul de locuință tradițională, adâncită în pământ, care "corespundea mai bine necesităților lor de trai, sedentare, legate de agricultură, creșterea vitelor și meșteșuguri, precum și condițiilor climatice, specifice mai ales întinselor zone de podișuri și câmpie, cel mai intens locuite de populația autohtonă în perioada secolelor IV - XI d. H. (p. 77). Sunt prezentate, apoi, diversele tipuri de cuptoare, sistemele de apărare, insistându-se în mod deosebit asupra celor utilizate de autohtoni, fără a se omite influențele venite din lumea slavă și cea bizantină.

Ultimul capitol (p. 98-114) este dedicat considerațiilor generale.

Studiul este însoțit de ilustrații, un rezumat în limba franceză și un indice de persoane și localități.

Valorificând stadiul actual al cercetărilor arheologice privind principalele ocupații ale populației autohtone, lucrarea prezentată mai sus constituie un excelent instrument de lucru, destinat specialiștilor.

IULIA MOLDOVAN

MIHAIL PSELLOS, *Cronografia. Un veac de istorie bizantină (976-1077)*, traducere de Radu Alexandrescu, cuvânt înainte și note de Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Polirom, Iași, 1998, 264 p.

Publicarea lucrării lui Mihail Psellos, *Cronografia*, este binevenită în peisajul mult prea sărac al traducerilor în limba română din autori bizantini. *Cronografia* lui Psellos detine un loc aparte în cadrul literaturii istoriografice bizantine, nu atât datorită valorii științifice cât datorită personalității autorului.

Născut în anul 1018, în preajma Constantinopolului, dintr-o familie de rang nobiliar originară din Nicomedia, Mihail Psellos avea să domine, prin uimitoarea vervă a spiritului său, viața intelectuală bizantină din veacul al XI-lea. Spirit enciclopedic, Mihail Psellos s-a interesat de toate domeniile cunoașterii umane cultivate în vremea sa: teologie, filosofie, științele naturale, medicină, matematică, astronomie, jurisprudență, istorie, gramatică, retorică, muzică și poezie. A compus un mare număr de cuvântări, exerciții retorice, opusculе asupra celor mai variate și mai exotice subiecte: alchimie, demonologie, magie, divinație, și a lăsat un număr impresionant de scrisori, prețioase prin amănuntele pe care le oferă despre starea politică și culturală a epocii sale.

Dintre toate lucrările lui Psellos, *Cronografia* rămâne creația cea mai durabilă. Greu de încadrat atât în categoria cronicilor, cât și a istoriilor, lucrarea lui Psellos reflectă, înainte de toate, punctul de vedere al curteanului și omului politic implicat direct în miezul evenimentelor narate. Psellos scrie într-o limbă erudită, arhaizantă, fiecare rând făcând să transpară educația elenică pe care o aprecia într-o foarte mare măsură.

Deși autorul a conceput-o ca pe o continuare la cronica lui Leon Diaconul, din punct de vedere stilistic și al tehnicii de lucru, *Cronografia* se detașează de mediocrele cronici scrise până atunci. Relatarea evenimentelor începe de la urcarea pe tron a lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976) și merge până la sfârșitul domniei lui Isaac Comnenul (1059). Ulterior, relatarea a fost completată prin istorisirea evenimentelor ce au urmat, autorul înfățișând domniile lui Constantin al X-lea, Roman al IV-lea și Mihail al VII-lea (1059-1078).

Cititorul neavizat, dar cunoscător al altor istorici ai veacului al XI-lea, ar putea părea surprins de lipsa de informație istorică superioară celorlalte lucrări, de omisiunea voită sau nu, a unor evenimente marcante ale istoriei bizantine și, mai ales, de egocentrismul și vanitatea autorului, surprins în miezul tuturor evenimentelor, în ipostaze cel mai adesea flatante. Trebuie precizat însă, încă de la început, că autorul selectează faptele cunoscute în raport cu scopul scrierii sale, potrivit unei concepții istoriografice proprii. Psellos renunță voit la unele fapte și evenimente ce întregesc istoria Bizanțului, căutând, înainte de toate, să dea portrete fizice - pe care le îngrijește până la cele mai mici detalii - și portrete morale, foarte abundente dar, adesea, vagi și încărcate de fraze goale. Luptele cu barbarii, luptele de frontiere nu intră în atenția sa, autorul însuși mărturisind acest lucru: "de unde ar fi să scriu pe rând și oștile și taberele și încărcările - precum și celelalte lucruri pe care tot cronicarul ce se vrea sărguincios obișnuiește să le arate - mi-ar trebui vreme îndelungată și a scrie carte multă povestind, am arătat pur și simplu faptele cele mai de căpetenie, pe măsură ce-mi veneau în minte". Așadar, din noianul de evenimente al zbuciumatului veac XI, autorul selectează doar pe acelea care pot pune în lumină trăsăturile de caracter, însușirile sau defectele celor evocați.

Apoi, nu trebuie uitat faptul că Psellos și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în Constantinopol, în preajma Curții imperiale. În consecință, el se mărginește la a evoca lumea înaltelor sale relații, a intimilor săi din palat, a împăraților și împărăteselor cărora le este indispensabil, care-i cer sfaturi politice sau medicale și care-i adresează ultimele lor cuvinte pe patul de moarte.

Implicat adânc în miezul evenimentelor ce le evocă, lucrarea lui Psellos este în bună măsură și o autobiografie a autorului și, de aici, vanitatea și subiectivismul care se regăsesc în tratarea anumitor momente. Deși încearcă să meargă neabătut pe calea adevărului, deși este conștient de seriozitatea rolului de istoric imparțial pe care și l-a

asumat, autorul sfârșește adesea prin a deforma voit realitatea, mai ales atunci când legăturile sentimentale cu personajul evocat sunt foarte puternice. "Nu știu cum aş face, spune Psellos, ca, pe de o parte, să pot păstra adevărul întâmplărilor neîntinat, iar pe de altă parte să răspund aceluia cu recunoștința pe care i-o datorez"(p. 126).

Primele trei cărți tratează domniile lui Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976-1025), Constantin al VIII-lea (1025-1028) și Roman al III-lea Argyros (1028-1034), fără prea multe amănunte și cu detașarea celui neimplicat în evenimente. Dintre toți, Bulgaroctonul ar fi meritat, poate, mai multă atenție, însă Psellos se multumește să rezume campaniile împotriva bulgarilor, distrugerea țaratului lui Samuel și cucerirea teritoriilor sud-dunărene într-o singură frază: "După ce a scăpat de amenințarea barbarilor, acesta își subjugă pe toate căile supușii..."(p. 25). Constantin al VIII-lea și Roman al III-lea sunt înfățișați în cele mai sumbre culori: primul, violent și risipitor, căzut în patima curselor de cai, a vânătorii și jocurilor de noroc; al doilea, nehotărât, incapabil și încornorat în văzul tuturor de împărăteasa Zoe.

Tonul afectiv se schimbă când vine vorba de Mihail al IV-lea Paphlagonianul (1031-1041), privit cu simpatie și compasiune pentru boala care îl măcina. Nu trebuie, însă, trecut cu vederea faptul că, în timpul domniei acestui împărat, Psellos își face intrarea în viața publică, mai întâi ca judecător la Philadelfia și, apoi, ca secretar la Curte. În vremea lui Mihail al V-lea Kalaphates (1041-1042), autorul se află deja în miezul evenimentelor, fiind chiar martor ocular al tragediei care a pus capăt ambiției nemăsurate a acestui suveran.

Sub Constantin al IX-lea Monomahul (1042-1055), Psellos ajunge la cele mai mari onoruri: șef al cancelariei imperiale, vestarh și "consul al filosofilor". Evocarea imaginii acestui suveran trezește în sufletul său sentimente contradictorii: panegiristul de altădată, care nu făcea economie de epitete și comparații, se simte cuprins de jenă, pentru că domnia Monomahului nu a fost una dintre cele mai bune. Deși implicat sentimental, Psellos trebuie să recunoască faptul că Monomahul a socotit domnia "ca un liman fericit" în care se adăpostea, în sfârșit, după atâtea zbuciumări ale vieții (p. 87). Spre sfârșitul acestei domnii, Psellos se va retrage din viața publică, îmbrăcând veșmântul monahal pe muntele Olimp din Bithynia. Cauza principală a deciziei de a se călugări pare a fi conflictul cu patriarhul Mihail Kelularios, al cărui rol crescuse după schisma ce separase răsăritul ortodox și apusul catolic, în 1054 (eveniment trecut sub tăcere de Psellos).

Autorul va reveni la curte sub domnia împărătesei Teodora (1055-1056) și rolul său va spori considerabil în timpul lui Mihail al VI-lea Stratiotikos (1056-1057). Este momentul în care conflictul latent dintre aristocrația birocratică constantinopolitană și aristocrația militară latifundiară izbucnește în forme violente. Și pentru că, prin formație și interesele sale, Psellos aparținea elitei birocratice din capitală, lui îi este încredințată conducerea delegației ce trebuia să trateze cu rebelul Isaac Comnenul, ridicat împotriva împăratului Mihail al VI-lea. Deși lucrurile n-au mers chiar așa cum și-ar fi dorit - iar evocarea nopții de coșmar petrecută în tabăra răsculaților o dovedește -, poziția lui Psellos la Curte se consolidează odată cu urcarea pe tron a lui Isaac Comnenul. Devenit consilier intim al basileului, Psellos prezintă în termeni elogioși domnia energetică a primului Comnen (1057-1059).

În timpul lui Constantin al X-lea Ducas (1059-1067), cariera politică a lui Psellos atinge apogeul; de aici evocarea sentimentală și tendința de a-i trece sub tăcere greșelile amintite de alți istorici ai epocii: avariția, dezinteresul față de armată și mania proceselor.

Domnia lui Romanos al IV-lea Diogenes (1068-1072) reprezintă cea mai controversată parte a lucrării. Ofensiva împăratului împotriva turcilor selgiukizi, absolut necesară pentru siguranța imperiului, este pe nedrept minimalizată sau criticată de Psellos. Niciodată complicitatea sa nu s-a manifestat mai dezgustător decât în fața nefericitului erou. După fiecare biruință îi adresează scrisori panegirice; la întoarcerea din prima expediție îi ține encomiul solemn în numele bizantinilor. După dezastrul de la Mantzikert (19 august 1071), atitudinea sa se schimbă radical. Psellos este cel care propune urcarea pe tron a lui Mihail al VII-lea, alături de mama sa Eudochia, și tot el cere neregnoașterea împăratului după eliberarea din captivitatea turcilor. Scrisoarea "de mângâiere" pe care o trimite nefericitului Diogenes, în exil, cea adresată lui Andronic Ducas, în clipa în care trădătorul de la Mantzikert asedia pe împărat, bucuria nelalocul său la apropierea căderii împăratului și urările de biruință pe care le face conspiratorilor reprezintă o pată întunecată pentru întreaga sa carieră de om politic.

În fine, domnia lui Mihail al VII-lea (1072-1077), protejatul său, este una dintre cele mai lamentabile. Portretul făcut fostului său elev este exagerat și total deplasat, toți ceilalți istorici ai epocii prezentându-l ca pe un individ lipsit de calitățile unui om de stat, învățătura lui Psellos nereușind să facă din el decât un mediocru pedant.

Cronografia a rămas neterminată, ultimele pasaje semănând, mai degrabă cu o colecție de fișe în vederea viitoarei opere. După toate informațiile, Mihail Psellos a murit în cel dintâi an al domniei lui Nikephor Botaniates (1078).

Aceasta este lucrarea celui care a reprezentat personalitatea cea mai marcantă dar și cea mai controversată a epocii sale. Ca învățat, Mihail Psellos a exercitat o adevărată suveranitate intelectuală asupra contemporanilor săi. Ca om, a reprezentat tipul fidel al curteanului fără scrupule, gata la tranzacțiile cele mai imorale. Din nefericire, situația privilegiată de la Curtea imperială a influențat în mod negativ obiectivismul operei, declarația autorului că va rămâne mereu fidel adevărului, reprezentând un deziderat neîmplinit.

În final, apreciem efortul domnului Radu Alexandrescu, care a realizat o traducere inspirată a acestei lucrări de istorie bizantină. De asemenea, se cuvine a fi lăudată încercarea domnului Nicolae-Șerban Tanașoca de a suplini lacunele și ambiguitățile lui Mihail Psellos prin permanenta comparare cu lucrările istoricilor contemporani autorului (Skylitzes, Attaliates, Zonaras). Astfel, cu un aparat critic solid (p. 201-258), lucrarea se adresează în aceeași măsură cercetătorului și celui pasionat de istoria Bizanțului. În concluzie, o apariție editorială inspirată și necesară.

MIHAI TIULIUMEANU

AUREL CODOBAN, *Sacru și ontofanie. Pentru o nouă filosofie a religiilor*, Editura Polirom, Iași, 1998, 200 p.

Iată o carte cu o notă de optimism. Autorul ei, profesor la Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, urmează calea existențial-filosofică a filosofiei românești a religiei. Dacă filosofia trebuie să se intereseze de experiența umană în general, atunci filosofia religiilor trebuie să procedeze la fel ca, de exemplu, filosofia artei, unde nu mai există europocentrism - consideră Aurel Codoban. În plus, el încearcă